

Előzetes jelentés az aquincumi polgárváros területén folytatott műszeres leletkutatásról, ásatásról és lelőhelyvédelmi munkákról

(Aquincum polgárváros délnyugati fele, Hrsz.: 19668/4)

2014 júniusa és decembere között szisztematikus leletfelderítést végeztünk Aquincum polgárvárosának délnyugati felében a Nemzeti Kulturális Alap anyagi támogatásával. A munkák szorosan kapcsolódtak a területen 2013 nyarán folytatott korábbi műszeres vizsgálatokhoz (LASSÁNYI–ZSIDI 2014). A kutatás célja kettős volt. Az egyik feladat az illegális lelőhely-fosztogatások által az elmúlt évtizedekben súlyosan érintett terület még megmaradt felszíni leleteinek módszeres és dokumentált körülmények közötti begyűjtése, továbbá a 1960-as és 1970-es években folytatott ún. „Interstudex ásatások” (PÓCZY–HAJNÓCZI 1973) csak részben visszatemetett szelvényeinek fémkeresős átvizsgálása volt. A kutatásokhoz kapcsolódóan lelőhelyvédelmi munkákba is kezdtünk a területen, az utóbb említett szelvények egy részének kitakarításával és gépi visszatöltésével. A fentiekén túl, egy kisebb kutatóárok segítségével, a terület rétegtani viszonyait is felmértük. A kapott eredmények kiegészíthetik a területen 2011-ben végzett geofizikai vizsgálatokat (GROH–LÁNG–SEDLMAYER–ZSIDI 2014).

A kutatás jelentősége és előzményei

Az aquincumi polgárváros a római kori feltárások megindulása óta folyamatosan

Preliminary report on the non-invasive, instrumental survey, excavation and archaeological site protection works in the territory of the Civil Town in Aquincum

(Southwestern part of the Civil Town in Aquincum, Lrn.: 19668/4)

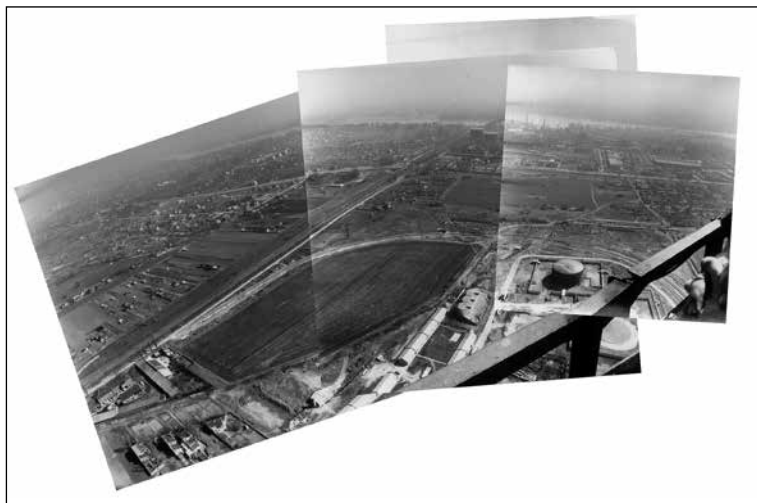
A systematic survey of archaeological finds was carried out in the southwestern part of the Civil Town in Aquincum from June to December 2014 with the financial support of the National Cultural Fund. The works were closely connected to the previous non-invasive instrumental surveys carried out in the area during the summer of 2013 (LASSÁNYI–ZSIDI 2014). This research had a double objective. One task was to systematically collect the remaining finds from the surface over a territory where archaeological sites were seriously affected by illegal looting during past decades, and to document their contexts. The research also aimed at surveying the only partly re-filled trenches of the so-called “Interstudex excavations” carried out in the 1960s and 1970s (PÓCZY–HAJNÓCZI 1973) using metal detectors. Works connected to archaeological site protection were also initiated in the territory connected to the research by cleaning some of the above mentioned trenches and re-filling them with mechanical work. In addition to these efforts, the stratigraphic context of the area was also surveyed in a small trial trench. The new results complement those from the geophysical survey carried out in the territory in 2011 (GROH–LÁNG–SEDLMAYER–ZSIDI 2014).

kutatott terület. Ennek ellenére elsősorban az Aquincumi Múzeum körüli, nagyrészt helyreállított és bemutatott keleti városrész topográfiája ismert, s a település építéstörténetére vonatkozó jelenlegi tudásunkat is főleg az itt végzett kutatások alapján nyertük. Ugyanakkor a nyugati oldalon az elmúlt csaknem fél évszázad során számos régészeti ásatás történt (PÓCZY 1984, 20–21; FORSCHUNGEN 2003, 329–364; LÁNG 2006; LÁNG 2009), amely igazolta e városrész jelentőségét. Az elmúlt fél évszázad alatt a területen történt környezeti változások arra is felhívták a figyelmet, hogy a még a földben rejlő régészeti információk veszélyben vannak. Ilyen veszélyt jelent a növényzet elburjánzása, a szemétkerakás, valamint a fémkeresővel rendelkező illegális kincsvadászok megjelenése a helyszínen (1-2. kép). Az elmúlt években a területen folytatott roncsolásmentes geofizikai felmérések, kiegészítve a jelenlegi műszeres felderítések eredményeivel, alapjául szolgálhatnak egy majdani, az aquincumi polgárváros nyugati részére vonatkozó, komplex régészeti kutatásnak. Ez lehetőséget adhat arra, hogy megismerjük az itteni városrészének beépítettségét, építéstörténetét, s ezt beillesztve a keleti városrészről alkotott ismeretek közé, egységes és minden korábbinál teljesebb képet alkothassunk az egykori település egészéről.

A polgárváros területe Aquincum egyik legrégebb óta, szisztematikusan kutatott topográfiai egysége. A legkorábbi tudósítások, amelyek a város nyugati, a római kori vízvezeték-pillérektől, illetve a mai Szentendrei úttól nyugatra eső részéről szólnak, a városfal és épületfalak kitermelését említik, amelynek következtében az emlékek megsemmisülésének veszélye fenyegetett (RÖMER 1875, 112). A régészek érdek-

The significance and antecedents of the research

The Civil Town in Aquincum has been continuously researched since the start of the Roman Period excavations there. In spite of this fact it is primarily the topography of the eastern part of the town located around the Aquincum Museum that is known, a significant part of which has also been reconstructed and presented to the public. The present knowledge on the building history of the town is primarily based on the research carried out in the eastern part of the settlement. At the same time, several archaeological excavations have been carried out in the western part of the town as well for the past almost half a century (PÓCZY 1984, 20–21; FORSCHUNGEN 2003, 329–364; LÁNG 2006; LÁNG 2009), which confirmed the significance of this part of the Roman town. Changes in the environment that occurred in the past fifty years have also called attention to the fact that the archaeological information still hidden beneath the ground is exposed to a variety of threats. Dangers are represented by the overgrowth of the vegetation, waste deposition, and the appearance of illegal treasure hunters who have appeared on the site equipped with metal detectors (Figs. 1-2). Non-invasive geophysical surveys carried out in previous years complemented with the results of the present instrumental surveys serve as a basis for any future complex archaeological research in the in the western part of the Civil Town of Aquincum. This offers opportunities to discover the level of occupation in the western part of the Civil Town, its building history, and the opportunity to integrate this information into what is known about the eastern part of the town, forming an

1. kép: A polgárváros nyugati része és környezete az 1970-es évek végén
 Fig. 1: The western part of the Civil Town and its environs in the late 1970s

2. kép: A polgárváros nyugati része és környezete napjainkban
 Fig. 2: The western part of the Civil Town and its environs today

lődése a kutatások kezdeti időszakában, a 19. század második felében, a város mindkét részére kiterjedt. A nyugati részen elsősorban a városfal vonalában folytak munkák (TORMA 1880, 252–258). Ezek a kutatások tulajdonképpen megadták a település kiterjedését, topográfiai kereteit. Később azonban, a 19. század végén és a 20. század első felében, a feltárásokat elsősorban a városközpont irányába, kelet és dél felé terjesztették ki, ami jelentős le-

ever more complete and unified picture of the former settlement as a whole.

The territory of the Civil Town is among those topographical units in Aquincum that have been researched systematically for the longest time. The first reports that inform about the western part of the town located west of the pillars of the Roman Period aqueduct and today's Szentendrei Road mention the quarrying of the stones of the city wall and the building walls

maradást okozott a nyugati területrészek kutatásában. Innen csak kisebb jelentések, szórványos leletek szóltak. Ezt a zónát akkoriban bolgárkertészek művelték, amely során a felszíni maradványok és rétegek komoly károsodásokat szenvedtek. A területen végzett szisztematikus kutatásnak elsőként az 1960-as évek végén (1966-1969 között), a Póczy Klára és Hajnóczi Gyula által vezetett ún. „Interstudex ásások” minősíthetők (PÓCZY-HAJNÓCZI 1973). A feltárások során a déli városfal egy szakasza, két-két közbülső és egy saroktorony, valamint a déli területrészen több útszakasz és néhány épület alaprajza vált ismertté. Ezt követték a terület közelében végzett – építkezésekhez kapcsolódó – feltárások, elsősorban leletmentések 1977-1991 között (ZSIDI 1990), amelyek a déli városfalról, valamint a nyugati városrész szerkezetéről adtak új információkat. Előkerült a nyugati városrészben folytatódó *via decumana* egy szakasza és az *aquaeductus* nyugati oldalához illeszkedő, néhány nagyobb, feltehetően középület, illetve fürdőépület maradványai. Ezekre az *aquaeductus* mentén elhelyezkedő épületekre a gyors leletmentések után, a jelenlegi 11-es út nyugati sávja, illetve a nyugati irányba eltolt HÉV-pálya települt. Ebben az időszakban a polgárváros területén az Óbuda Tsz. végzett mélyszántásos módszerrel növénytermesztést, amely a még felszínhez közeli maradványokat tovább pusztította (3. kép). A helyzetet tovább rontotta, hogy a környező lakótelep építésének során (pl. a Kaszásdűlői ltp.) a Huszti út menti területrészt illegális törmeléklerakónak használták (4. kép). További részletek váltak ismertté a nyugati városrész északi részének beépítettségéről 2005-2008 között, díszes falfestményes, mozaikpadlós épületet eredményezve az

which threatened the disappearance of the monuments (RÓMER 1875). In the early phase of the research, in the second half of the nineteenth century, archaeologists were interested in both parts of the town. Works were carried out primarily along the line of the city wall within the western part of the town (TORMA 1880, 252–258). These research campaigns basically revealed the extent of the settlement and its topographical framework. Later, however, in the late nineteenth and the first half of the twentieth century, excavations were mostly directed towards the city center, to the east and west, which resulted in a significant deficit concerning research on the western areas. Only short reports and stray finds informed scholars about the latter area. This zone was cultivated by market gardeners that time and the remains and layers on the surface suffered serious damage as a result of this activity. The so-called “Interstudex excavations” supervised by Klára Póczy and Gyula Hajnóczy in the late 1960s (between 1960 and 1969) qualify as the first systematic research in the area (PÓCZY-HAJNÓCZI 1973). The excavations brought to light a section of the southern city wall, 2-2 interval towers and a corner tower, as well as information on several road sections in the southern area and the ground plan of a few buildings. This work was followed by excavations connected to construction work carried out near the territory, primarily in the form of rescue excavations between 1977 and 1991 (ZSIDI 1990) which produced new information on the structure of the southern city wall and the structure of the town’s western section. A section of the *via decumana* was found continuing in the western part of the town as well as remains

3. kép: Mélysántással bolygatott római kori út a polgárváros nyugati területén az 1970-es évek második felében

Fig. 3: A Roman Period road in the western part of the Civil Town disturbed by deep plowing in the second half of the 1970s

4. kép: A környező lakótelepek építési törmelékének deponálása a római város területén az 1980-as évek elején

Fig. 4: Depositing the construction debris of the nearby housing estates in the territory of the Roman Period town in the early 1980s

Esztergomi vasút vonalának felújítását megelőzően, és a jelenleg folyó kivitelezési munkák során (LÁNG 2006; LÁNG 2009).

A feltárások nyomán lassanként kibontakoztak a polgárváros két részében megmutató településszerkezeti sajátosságok: a várost nyugati és keleti részre osztó vízvezeték rendszere, a védművek szabálytalan vonala, s ezeknek a két területrészel tapasztalható eltérő szerkezete. Miután a nyugati városrész csak kis részben feltárt, s az sem összefüggően, így egyelőre

of a few large buildings, probably baths or public buildings, attached to the western side of the aquaeductus. The buildings located along the aquaeductus were covered by the western line of what is today Road 11 and the railroad bed of the HÉV urban railway that was moved toward the west after the fast rescue excavations. In this period the Óbuda Cooperative used deep plowing during its agricultural work in the territory of the Civil Town which continued the destruction of the remains that still survived close to the ground surface

utcahálózatáról is igen keveset tudunk. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban valószínűnek látszik, hogy ez – kis eltéréssel – a keleti városrész utcáinak irányát követte, bár egyedül a *via decumana* („D” utca) követhető nyomvonalában töretlenül. Az 1990-es évek közepén kísérletet tettünk arra, hogy légifotó és geofizikai felmérések segítségével (ELTE Régészeti Intézet) roncsolásmentesen nyerjünk adatokat a még fel nem tárt nyugati városrészeiről.

Jelentős előrelépést jelentettek a 2011-ben végzett geofizikai felmérések az Osztrák Régészeti Intézettel együttműködésben, amelyek a nyugati városrész déli, még beépítetlen területét érintették (GROH–LÁNG–SEDLMAYER–ZSIDI 2014). A Stefan Groh vezetésével zajló vizsgálatok adatainak értékelését követően reményünk van – a feltárt részek ásatási eredményeivel egybevetve –, hogy a terület részletesebb struktúrája fog kibontakozni. A városrész beépítetlen területén időközben az illegális fémkeresők, műkincsraflók nyomát is felfedeztük az elmúlt években. A hozzáférhető részeken ezért kezdtünk már 2013-ban is leletfelderítést. A két városrész kutatottsága között fennálló egyenetlenség ez utóbbi két vizsgálattal együtt is fennmaradt, sőt növekedett, tekintettel arra, hogy az elmúlt időszakban a polgárváros keleti részében történt kutatások leletanyagának feldolgozása is előrehaladt. A nyugati városrész korábbi ásatásai ugyanakkor nagyrészt feldolgozatlanok. A terület jelenleg még jórészt beépítetlen, azonban a modern, fejlődő város közepén a beépítés veszélye folyamatosan fennáll.

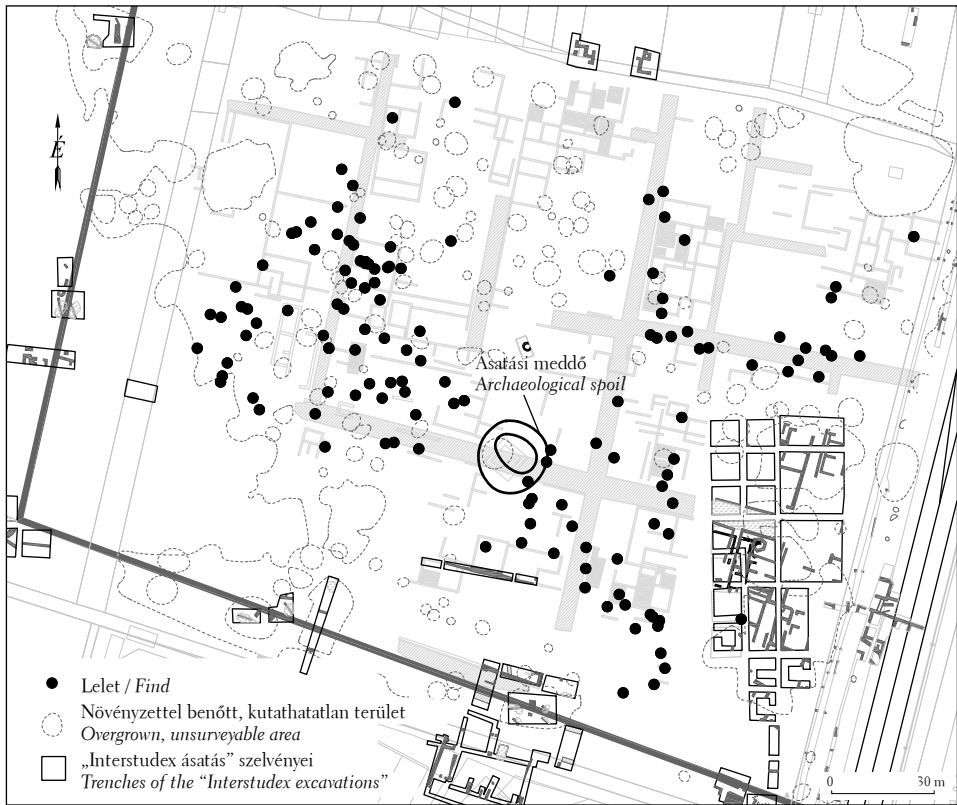
A műszeres kutatás

A műszeres kutatás során, amelyet Sándor Lajos (Sandax Kft.) végzett ön-

(Fig. 3). This destruction was amplified by the fact that the territory along Huszti Road was utilized as an illegal building debris deposit during the construction of the nearby housing estates (e.g. the housing estate in Kaszásdűlő; Fig. 4). Further information was revealed about the occupation in the northern zone of the western part of the city between 2005 and 2008: a building decorated with wall painting and mosaic floor was unearthed during the research that was initiated before the reconstruction of the Budapest-Esztergom railway line and the ongoing construction works (LÁNG 2006; LÁNG 2009).

The excavations gradually delineated the characteristics of the two parts of the Civil Town concerning settlement structure: the system of the aqueduct dividing the town into a western and eastern part, the irregular line of the fortifications, and their distinct structure in the two territories. As only small and discontinuous parts of the western territory have been excavated, little is known about the street network there. Based on the presently available data, however, it seems probable that the streets followed – with slight differences – the direction of those streets in the eastern part of the city, though it is only the line of the *via decumana* (Street “D”) that can be followed unbroken. In the mid-1990s an attempt was made to use non-invasive methods to learn about the parts of the western part of the city that had not been excavated yet with the help of aerial photography and geophysical survey (ELTE Archaeological Institute).

The geophysical surveys carried out in 2011 in cooperation with the Austrian Archaeological Institute represented a significant step forward. These surveys covered the southern zone of the western part of

5. kép: A fémkeresős kutatás területe
 Fig. 5: The territory covered by metal detecting research

kéntes kutatók alkalmi segítségével, kézi fémkereső műszerrel átvizsgáltuk a terület fizikailag hozzáférhető részét. Fontos megjegyezni, hogy a polgárváros falakkal körülvett nyugati részének nyugati sávjában az elmúlt évtizedekben rendezetlen erdősáv nőtt, amelyben ráadásul nagy mennyiségű kommunális hulladékot raktak le. Tovább akadályozta a kutatást a terület délnyugati részén korábban elterített jelentős modern kori építési törmelék, valamint a szabadon növekvő cserjék és bokrok (5. kép).

Ennek ellenére mintegy 20 ezer négyzetméternyi felületen, a felszíntől nagyjából 5-30 cm mélységből, összesen 122 db

the town that had not yet been built over (GROH-LÁNG-SEDLMAYER-ZSIDI 2014). After evaluating the results of the examinations lead by Stefan Groh – and integrating those data with the excavation results from the unearthed parts – there is hope to develop a more detailed image about the structure of the territory. In the meantime, traces of the activity of illegal looters, treasure hunters with metal detectors, have also been discovered in the unbuilt over area of this part of the city over the past years. This is why we started to survey the finds as well in 2013 in the accessible zones. The difference between the state of research concerning

római kori fémtárgyat gyűjtöttünk, pontos geodéziai bemérés keretében. A fentiekén túl jelentős eredményeket hozott az „Interstudex ásítás” során keletkezett ásatási meddő-domb egy részének elbontása és földanyagának fémkeresős átvizsgálása, amely 78 db további tárgyat eredményezett, köztük 22 db éremmel, 13 db fibulatöredékkel. Fontos megjegyezni, hogy a felszíni fémtárgyak eloszlása a területen a modern feltöltés és a növényzet által nem fedett részen sem volt egyenletes, feltűnően kevés leletet találtunk például abban az észak-déli sávban, amelyben kutatóárkunk is húzódott. Ennek többféle oka is lehet, szintkülönbség vagy korábbi műszeres lelőhely kifosztás. A megoldáshoz csak további kutatásokkal juthatunk közelebb.

Az „Interstudex ásítás” visszatemetett szelvényeiben fémkeresős kutatásra nem volt mód, ugyanis ezekbe nagy mennyiségű kommunális szemetet deponáltak az elmúlt évtizedekben, amely apró zavaró fémrészeknek (pl söröskupakok, drótdarabok) eltávolításra nem volt lehetőség.

Használati tárgyak

A műszeres vizsgálat során előkerült leletek többsége használati, elsősorban viseleti tárgy volt, köztük nem egy ritka és különleges darab. Az előzetes áttekintés nyomán képet alkothatunk a leletanyag gazdagságáról.

A viseleti tárgyak között 38 db, többségében térdfibula található. Előkerültek egy- és kétgombos fibulák is, és több díszes lapfibula, így svasztikát és áttört, peltás motívumot, illetve geometrikus mintákat ábrázoló darabok (6. kép). A fibulák közül kiemelkedik egy emailos berakású, mitológiai lényt ábrázoló darab (7. kép), amelynek közeli párhuzama Almásfüzitő-

the two parts of the town has continued even with the latter two investigations. What is more, the difference has become even more significant, as in past years processing the results of investigations in the eastern part of the town has progressed as well. At the same time, the majority of the results from previous excavations carried out in the western part of the town remain unprocessed. The territory is still mostly empty of modern construction but there is a continuous danger that someone will initiate building work here in the middle of this modern, developing city.

Instrumental research

The physically accessible part of the territory was surveyed with a portable metal detector during the instrumental research carried out by Lajos Sándor (Sandax Ltd.) with the occasional assistance of volunteers. It is important to note that a zone of unregulated trees has grown in the past decade in the western zone of the Civil Town's western part surrounded by walls while a large amount of communal waste was also dumped there. The research was further hindered by the significant amount of modern building debris spread over the southwestern zone of the territory as well as by the shrubs and bushes growing wild there (Fig. 5).

In spite of all these obstacles, a total of 122 Roman Period metal objects were collected in an area of about 20,000 m², from a depths varying between ca. 5-30 cm from the surface with precise geodesic measurements. In addition to this achievement, re-excavation one of the spoil heaps left after the “Interstudex excavation” and examining the spoil with a metal detector also produced significant results: a further 78 objects were found including 22 coins

6. kép: Fibulák a fémkeresős kutatásból
 Fig. 6: Brooches found with a metal detector

7. kép: Lapfibulák, közepén a kutyát és kígyóalakot formázó emailos fibula
 Fig. 7: Plate brooches, the brooch decorated with enamel ornament comprising a dog and a snake at the center

1 cm

8. kép: MARTIS feliratos áttört övveret
Fig. 8: Openwork belt mount with the inscription
MARTIS

1 cm

9. kép: Bronz állatfejes bútorveret
Fig. 9: Bronze fitting with animal head

2 cm

10. kép: Bronz ládikafogantyú
Fig. 10: Bronze casket handle

ről (HORVÁTH 2007) ismert. A ruhakapcsoló tűk szinte mindegyike a Kr. u. 1–3. századra keltezhető.

Nagy számban kerültek elő övveretek és szíjdíszek, amelyek közül több emailos berakású és áttört díszítésű darab is található. Ezek közül különlegesnek számít egy áttört MAR[TIS] feliratú övdísz (8. kép), amelynek párhuzamai elsősorban Noricumból és Germaniából ismertek (GARBSCH 1991, 196) és a Kr. u. 2. század végére – 3. század elejére keltezhetőek. Női viselethez tartozó kiemelkedő lelet volt egy finom kivitelű, áttört díszű arany fülbevaló, amelybe apró igazgyöngyök voltak foglalva (részletes bemutatását lásd a jelen kötetben 51–57. o.). Előkerültek továbbá az eraviszkusz női viselethez tartozó, övről lelógó, hegyes végű csüngők is (GARBSCH 1965, 104–106).

Háztartási felszerelések közé tartoznak a különböző bútordíszek, hengeres bronzfogantyúk, bútorveretek, több bronz ládikaveret és ládikafül (9–10. kép). Szintén háztartási eszköz volt egy bronzlemezből hajlított, háromszög alakú, nyitott tetejű olajmécses és egy kerek fejű kozmetikai kanál.

Nagy mennyiségű ólomolvadék mellett több ólomtárgyat is találtunk. Ezek között több votív tárgy is előfordult, így egy istennőt (Abundantia / Concordia?) ábrázoló ólom szobrocska (párhuzama: RELIGION AND CULTS 1998, 69), egy a három gráciát ábrázoló kerek ólomlemez és a dunai lovasisten fogadalmi táblácskájának töredéke (11. kép). További kutatások szükségesek két kerek ólomlemez (*tessera*?) rendeltetésének meghatározásához. Mindkettőn figurális ábrázolás látható, egyik ábrázolásának párhuzama – két jeleny által keretezett legiós sas – korábban a polgárváros nyugati elővárosának fémke-

and 13 brooch fragments. The metal objects were not distributed evenly over the surface of the territory even in those areas that were not covered by modern fill and vegetation. Markedly few finds were discovered for example in the north-south zone where our trial trench was located as well. This sparse find distribution may be due to a variety of reasons, e.g. a difference in the relief or indicate that the site had been looted earlier with metal detectors. Only further research can lead us closer to a solution.

There was no chance for metal detector research in the trenches filled after the “Interstudex excavation” as a large amount of communal waste was deposited there over past decades and it did not prove possible to remove the small pieces of metal (e.g. beer bottle caps and pieces of wire).

Articles for personal use

Most of the finds discovered with metal detector were for personal use, primarily objects connected to apparel, even including some rare and special pieces. A primary overview gives an idea about the richness of the finds.

Costume accessories included a total of 38 brooches, most of which were knee brooches. Single and double knot brooches were found as well as a number of decorated plate brooches, among those pieces decorated with swastikas, an openwork pelta motif, as well as other geometric motifs (Fig. 6). A piece that stands out among the brooches was decorated with enamel and depicts a mythological creature (Fig. 7). It is closely analogous with a piece from Almásfüzitő (HORVÁTH 2007). Almost all the brooches can be dated to between the AD 1st–3rd centuries.

resős kutatása (LASSSÁNYI 2013) során is előkerült (12. kép).

Kiemelkedő lelet egy katonai diploma töredéke, amely immáron a második az aquincumi polgárváros területéről (13. kép). Az elsőként megismert, a Seve-

A large number of belt mounts and strap ornaments were found as well. Several of these objects were decorated with enamel and openwork. A belt ornament with the inscription MAR[TIS] rendered in openwork is an exceptional piece (Fig

11. kép: Ólomvotívok
Fig. 11: Lead votive objects

12. kép: Kerek ólomlemezek sas ábrázolással
(a: Aquincum polgárváros nyugati elővárosa, b: Aquincum polgárváros
Fig. 12: Circular lead disks with eagle depictions (a: western outskirts of the Aquincum Civil Town, b: Aquincum Civil Town)

13. kép: Katonai diploma töredéke?
Fig. 13: Fragment of a military diploma

rus-korra, 211-re keltezhető darabot még 1899-ben találták a papföldi ásatásokon (KUZSINSZKY 1900, 167; CIL XVI, 136.). A most talált példány az egykori diploma első lemezének bal felső sarka. A megmaradt császári titulátúra alapján Marcus Aurelius és Lucius Verus társuralkodásának korára, azon belül Kr. u. 163 ősze és 165 nyara közé, esetleg tágabban 166 vége közé keltezhetjük (LASSÁNYI 2015).

Az éremleletek vizsgálata

A terület 2013-as és 2014-es fémkeresős vizsgálata során összesen 68 római kori érmet találtunk, ebből 62 db volt pontosabban meghatározható (14. kép). Ezek közül három köztársaság kori érmet, kettő a Marcus Antonius-féle legiós denárok közé tartozik.

A legmarkánsabb vonulatot – a Flaviusok és a Traianus–Hadrianus időszak egyenletes számú érmei után – az Antoninus- és a Severus-kor jelenti. Erre a mintegy száz éves (Kr. u. 137–235) időszakra keltezhető az előkerült érmek fele. A katonacsászárok

8). It has analogies primarily in Noricum and Germania (GARBSCH 1991, 196) and can be dated to the end of the AD 2nd – beginning of the AD 3rd century. A golden earring with finely crafted openwork represents another significant find connected to female attire. It was decorated with small pearls (it is presented in detail elsewhere in this volume). Pendants with pointed ends hanging from belts belonging to the characteristic costume of Eravisci women were also found (GARBSCH 1965, 104–106).

Household items were represented by various furniture ornaments, cylindrical bronze handles, furniture fittings, several bronze casket fittings and handles. (Figs. 9-10) A triangular oil lamp with an open top bent from a metal plate and a cosmetic spoon with a round bowl also belonged to the household utensils.

In addition to the large number of melted lead fragments, several objects made of lead were found as well. These included a number of votive objects, such as a lead statuette representing a goddess (Abun-

érmei csökkenő számban találhatók meg az anyagban.

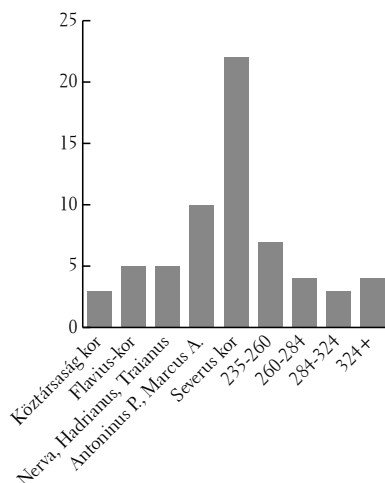
Míg a tetrachia-kor teljesen hiányzik az anyagból, a 310-es évekből I. Constantinus 3 kisbronz került elő, a Kr. u. 324–375 közötti időszakra pedig mindössze 4 további kisbronz datálható.

Különleges leletnek számít egy 2015 tavaszán előkerült, a bizánci II. Justinus császár (565–578) *follesa* (15. kép), amelyet nyilvánvalóan már az akkor lakatlan települést rövid időszakra érintők hagyhattak a területen.

A kutatórok feltárásának eredményei

A terület bejárása során, annak középső sávjában egy mintegy 5×2 m kiterjedésben, egy olyan sekélyebb (mintegy 0,5 m mély), szabályos körvonalú gödröt észleltünk, amely a szélén felhalmozott földkupac alapján viszonylag újabb keletűnek tűnt. A nyomok alapján visszatemetett bolygatási gödrök látszó beásás nem szerepelt a korábbi ásások rajzában, így leginkább valamilyen illegális ásítás gödrének kellett tekintenünk. A szelvény alatt húzódó épületmaradványokról a korábbi geofizikai vizsgálatok nem adtak eredményt.

A bolygatás mértékének felderítésére egy 6×3 méteres, a mélyedés eredeti kontúrját követő, északnyugat-délkeleti tájolású kutatóárkot nyitottunk. A bolygatás pontos határa nem volt meghatározható, az azonban bizonyos, hogy csak a területen található legfelső szürkésbarna, humuszos, kőtörmelékes, nagy mennyiségű római leletanyagot tartalmazó kevert réteget érintette (SE 1). A mintegy 0,7–0,8 m vastag réteg alatt egy másik, szintén szürkésbarna, kőtörmelékes, humuszos, nagyon sok római kori kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazó réteg következett (SE 2),

14. kép: Az éremanyag statisztikája
Fig. 14: Statistical analysis of the coins

dantia / Concordia?; for the analogy, see RELIGION AND CULTS 1998, 69), a round lead disc with the image of the three Graces on it and a fragment of a votive plaque of the Danubian mounted God (Fig. 11). Further research may help determine the function of two circular lead discs (tessera?). Both bear a figural image. An analogy to one of the depictions – a legionary eagle flanked by two standards – was also found earlier by metal detector research (LASSÁNYI 2013) on the western outskirts of the Civil Town (Fig. 12).

One of the most significant finds is a fragment of a military diploma, the second from the territory of the Civil Town in Aquincum (Fig. 13). The first such piece dated to 211 AD, to the period of the Severan Dynasty. It was found in 1899 during the excavations at Papföld (KUZSINSZKY 1900, 167; CIL XVI, 136). This newly discovered piece represents the upper left

15. kép: II. Justinus follisa
Fig. 15 Follis of Justin II

majd pedig a legfelső, megmaradt római szinteket: egy agyagos, vályogtégla-darabos, sötétbarna, tömör réteget a szelvény délkeleti részén (SE 3), és egy sötétbarna, agyagos, humuszos réteget a szektor délnyugati zónájában (SE 4, 16. kép). Az SE 4-ben egy kisebb ovális, sárgásbarna betöltésű beásást észleltünk (SE 7/8).

A legfelső római kori réteg (SE 3) ráhúzódtott egy megmunkálatlan mészkőből készült, ovális, néhol tölcselesen szűkülő kőkonstrukcióra, valószínűleg kútra (SE 5), amelynek felső sötétbarna humuszos betöltéséből (SE 6) sok kerámia és állatcsont került elő egy apró Aesculapiust ábrázoló gemmával együtt (17. kép). E réteg (SE 3) alatt egy további agyagos, vályogtéglás, planírozott szintet (SE 9) értünk el. Mélyebb rétegeket nem bontottunk ki. A kerámia, elsősorban a sok terra sigillata előzetes vizsgálata alapján (Vámos Péter meghatározása) a szelvényben Severus-kori vagy inkább annál későbbi, Kr. u. 3. századi rétegeket érthettünk el.

corner of the front tablet of the former diploma. Based on the surviving title of the emperor it can be dated to the period when Marcus Aurelius and Lucius Verus ruled as co-emperors and within that timespan between the autumn of 163 and the summer of 165 AD or more broadly the end of 166 AD (LASSÁNYI 2015).

The analysis of the coins

A total of 68 Roman period coins was found after examining the territory with metal detectors in 2013 and 2014. A total of 62 of these coins could be identified more precisely (Fig. 14). Three of the coins dated from the period of the Republic and two are legionary denarii of Marcus Aurelius.

Following the evenly distributed number of coins from the period of the Flavian emperors, Trajan and Hadrian, the most characteristic group was represented by the period of the Antonines and the Severan Dynasty. About fifty percent of the

16. kép: A kutatóárok
Fig. 16: The excavation

Lelőhelyvédelmi földmunkák

A leelőhelyvédelmi munkák keretében az Interstudex ásátás nyugati szelvényesorát megtisztítottuk a kommunális szeméttől, valamint kiirtottuk az azokban nőtt bozótot. A felszínen eredetileg betonnal konzervált falmaradványok az évtizedek alatt erősen sérültek, így azokat geotextillettal letakartuk, és az egykori ásátási meddő földjével gépi erővel betemettünk öt szelvényt, ezzel is védve a még megmaradt romokat.

Összefoglalás

A polgárváros nyugati felében a 2013-ban és 2014-ben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával leelőhelyvédelmi és műszeres kutató munkák jelentős eredményt hoztak. A műszeres leletfelderítés segítségével gyűjtött fémtárgyak fontos adatokkal szolgálnak a polgárváros területe-

5 mm

17. kép: Aesculapiust ábrázoló gemma
Fig. 17: Gem depicting Aesculapius

coins can be dated to this approximately one century long period (137–235 AD). Coins of the soldier emperors are found in the material in a decreasing numbers.

While the period of the Tetrarchy is completely missing, two small bronzes of Constantine I were found from the 310s AD while only four small bronzes can be dated to the period between 324 and 375 AD.

A follis of the Byzantine emperor Justin II (565–578; Fig. 15) found in the spring of 2015 is a special piece among the finds. It was obviously dropped by someone staying briefly in the area of the otherwise uninhabited settlement.

The results of excavating the trial trenches

During field walking in the territory, in its central zone, a shallow pit (with a depth of about 0.5 m) with a regular outline was

tének gazdaságáról, anyagi kultúrájáról, hiszen számos olyan tárgytypus is előkerült, amely más módszerrel kutatva elkerülhette a feltárók figyelmét. Erre mutatott rá az „Interstudex” ásatás kitermelt földjének átvizsgálása során talált nagyszámú lelet is, amely bizonyítja, hogy egy modern feltárás eszköztárához ma már feltétlenül hozzátartozik a fémkereső műszer.

A fémleletek nagyrésze a város virágkorára, a Kr. u. 2–3. századra keltezhető. Az ennél korábbi leletek, elsősorban érmek kis száma természetesen magyarázható azzal is, ahogyan azt a korábbi feltárások is mutatták, hogy az erre a korszakra datálható rétegek akár több méter mélyen is húzódnak. A Kr. u. 4. századra datálható leletanyag csak minimális mennyiségben került elő (összesen 7 darab érme). A próbaszelvény kutatása során a város Kr. u. 3. századi, újkori bolygatással nem érintett rétegeit értük el. Az árok fontos adattal szolgált arról is, hogy a terület felszíni rétegeit akár egy méter mélyen is roncsolta a korábbi mezőgazdasági tevékenység.

Lassányi Gábor – Zsidi Paula

Irodalom/References:

FORSCHUNGEN 2003 • Zsidi, P. (szerk.): Forschungen in Aquincum 1969–2002. Aquincum Nostrum II.2. Budapest 2003.

GARBSCH 1965 • Garbsch, J.: Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 12. München 1965.

GARBSCH 1991 • J. Garbsch: Beobachtungen an Fibeln des Mars. Bayerische Vorgeschichtsblätter 56 (1991) 187–197.

observed extending over an area of about 5×2 m. It seemed to have been relatively recent based on the earth piled up next to it. The pit, that based on traces seems to have been a refilled disturbance pit, does not appear in drawings from previous excavations, so we have to consider it rather a trench of some sort of illegal excavation. Previous geophysical survey produced no results concerning any building remains located beneath the trench.

A large, northwest-southeast oriented trial trench measuring 6×3 m was opened following the original outline of the depression so as to examine the extent of the disturbance. The exact border of the disturbance could not be determined, but it surely affected only the uppermost greyish brown layer in the area that was mixed with humus, stone rubble and contained a large amount of Roman Period finds (SE 1). Under this 0.7-0.8 meter thick layer another, also greyish brown layer followed mixed with humus and stone rubble that contained very many Roman period potsherds and animal bones as well (SE 2). Below this, the uppermost, surviving Roman period levels could be observed: a thick, dark brown, clayey layer with adobe pieces in the southeastern part of the trench (SE 3), and a dark brown, clayey layer mixed with humus in the southwestern zone of the sector (SE 4, *Fig. 16*). A small oval pit was cut into the SE 4 layer. Its fill was yellowish brown (SE 7/8).

The uppermost Roman period layer (SE 3) stretched over a sometimes conically tapering stone construction with an oval outline, made of unworked limestone blocks. This structure was probably a well (SE 5). Its uppermost dark brown layer mixed with humus yielded many potsherds and animal bones, as well as a tiny

GROH-LÁNG-SEDLMAYER-ZSIDI 2014 • S. Groh – O. Láng – H. Sedlmayer – P. Zsidi: Neues zur Urbanistik der Zivilstädte von Aquincum – Budapest und Carnuntum – Petronell. *ActaArchHung* 65 (2014) 361–403.

HORVÁTH 2007 • Horváth E.: Egy ritka emailos fibula Almásfüzitő vicusából. Eine seltene Emailfibel aus dem Vicus von Almásfüzitő. *ArchÉrt* 132 (2007) 295–304.

KUZSINSZKY 1900 • Kuzsinszky B.: Értésítő. *BudRég* 7 (1900) 163–172.

LASSÁNYI 2013 • Lassányi G.: Kutatások az Aquincum polgárvárosától nyugatra épülő baseballpályán (Research on the territory of the future baseball park west of the Civil Town of Aquincum). *Aqfüz* 19 (2013) 19–31.

LASSÁNYI 2015 • Lassányi G.: Római katonai diploma töredéke Aquincum polgárvárosból (A Fragment of a Roman Military Diploma from the Civil Town of Aquincum). *BudRég* 47 (2015) 73–77.

LASSÁNYI-ZSIDI 2014 • Lassányi G. – Zsidi P.: Budapest III. ker. Aquincum Polgárváros Nyugati oldal (Hrsz: 19668/4). *Aqfüz* 20 (2014) 127–128.

LÁNG 2006 • Láng O.: Régészeti munkák az aquincumi polgárváros középső és nyugati részén: BKV-HÉV pályarekonstrukció (Archaeological investigations in the central and western part of the Civil Town Aquincum: BKV-HÉV suburban railbed reconstruction). *Aqfüz* 12 (2006) 44–50.

LÁNG 2009 • Láng O.: Gazdagon díszített épület az aquincumi polgárváros nyugati részén (Richly decorated building in the western part of the Civil Town of Aquincum). *Aqfüz* 15 (2009) 18–29.

PÓCZY-HAJNÓCZI 1973 • Póczy K. – Hajnóczi Gy.: III. Szentendrei út 139. Aquincum Polgárváros (A Budapesti Tör-

engraved gemstone depicting Aesculapius (Fig. 17). Below this layer (SE 3) another levelled clayey layer containing adobe fragments was reached (SE-9). Layers located at a deeper level than this were not excavated. Based on the preliminary analysis of the pottery, especially the large number of Samian ware (examined by Péter Vámos), the layers reached in the trench dated from the Severan Period or even later, from the AD 3rd century.

Earthmoving with the purpose of site protection

Within the framework of site protection work, the western trench row of the Interstudex excavation was cleaned of communal waste and the shrubs growing over them were also removed. Wall remains on the surface originally conserved with concrete had been badly damaged for decades, so they were covered with geotextile and five trenches were mechanically filled in with the spoil of the former excavation so as to protect the surviving ruins as well.

Summary

The site protection works and non-invasive instrumental survey carried out in the western part of the Civil Town in 2013 and 2014 with the support of the National Cultural Fund produced significant results. Metal objects collected during the instrumental survey provide important data on the wealth and material culture in the territory of the Civil Town, as a number of object types were found that could have been overlooked by archaeologists using other methods. This was demonstrated by the large number of finds detected when re-examining the spoil coming from the “Interstudex” excavation. These results confirm that today metal detectors

téneti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1966-1970. években). *BudRég* 23 (1973) 266–267.

PÓCZY 1984 • Póczy K.: Aquincum – Castra, Canabae, Colonia. (Az 1976–1980. közötti időszak ásatási eredményeinek összefoglalása. Zusammenfassung der Grabungsergebnisse der Periode 1976–1980.) *BudRég* 25 (1984) 15–34.

RELIGION AND CULTS 1998 • Fitz J. (szerk.): Religions and Cults in Pannonia. Székesfehérvár 1998.

RÓMER 1875 • Rómer F.: Ó-Budai ásatások. *ArchÉrt* 9 (1875) 111–113.

TORMA 1880 • Torma K.: Az aquincumi ásatások. *ArchÉrt* 14 (1880) 252–258.

ZSIDI 1990 • Zsidi P.: Aquincum polgárvárosának városfala és védművei az újabb kutatások tükrében. *CommArchHung* 1990, 144–169.

are already essential elements in the toolkit of a modern archaeological excavation.

Metal finds can primarily be dated to the heyday of the town, the AD 2nd and 3rd centuries. The small number of finds from earlier periods, especially the coins, can also certainly be explained by a phenomenon revealed during previous excavations as well: layers dated to this period can be located at depths of even several meters. Only a very small number of finds was collected dating to the AD 4th century (a total of 7 coins). During the excavation of the trial trench, the AD 3rd century layers of the town were reached. These layers had not been affected by modern disturbances. The trench provided important information on previous agricultural activity that destroyed the surface layers in this area down to depths of 1 meter in the area as well.

Gábor Lassányi – Paula Zsidi